

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

КОВАЛЕВИЧ ТАРАС ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 94:[329.73(477) «1944/1989»:32.019.5]

**УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ 1944–1989 РОКІВ
У ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Кондратюк Костянтин Костянтинович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри новітньої
історії України імені Михайла Грушевського

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Патер Іван Григорович,
Інститут українознавства імені
І. Крип'якевича НАН України,
головний науковий співробітник
відділу новітньої історії

кандидат історичних наук, доцент
Кобута Степан Йосифович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
доцент кафедри історії України

Захист відбудеться 16 листопада 2016 р. о 15.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.12 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 337).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат розіслано «14» жовтня 2016 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
професор**

Р. М. Шуст

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Обрана для дослідження проблема належить до числа найменш вивчених та дискусійних сторінок вітчизняної історії.

Український національно-визвольний рух ХХ ст. фактично незмінно був і залишається ключовою темою у внутрішньоукраїнському навколоісторичному дискурсі протягом всього періоду від розпаду Радянського Союзу і проголошення Україною незалежності – до нинішнього дня. Адже багато важливих аспектів у радянський час було закрито для наукового дискурсу з міркувань суто політичних: визнання того, що самостійницький рух в Україні мав підтримку населення і в різних формах тривав до кінця існування СРСР, могло б зруйнувати підвалини міфологеми про монолітність та непорушність радянської системи.

У науковому плані актуальність теми зумовлюється в першу чергу її малодослідженістю, порівняно слабким висвітленням в історичній літературі. Також у роботі суттєво зачеплено витoki різноманітних упереджень та стереотипних нашарувань стосовно подій минулого, роль таких уявлень у світобаченні конкретної людини й суспільства загалом – адже все зазначене продовжує набувати все більшої популярності в сучасних історичних дослідженнях.

Важливість теми посилюється ще й тим, що нав'язані тоталітарним режимом і засобами масової інформації стереотипи збереглися в колективній пам'яті окремих груп населення, впливають на сучасні відносини всередині країни, зокрема формування політики національної пам'яті. Мало того, їх намагаються використати у своїх цілях деякі політичні сили в Україні та поза її межами.

Події, що відбуваються в Україні в останні два роки, тільки підтверджують суспільно-політичну важливість теми. Адже сама ідея української незалежності, її символи, навіть терміни, з нею пов'язані («українського націоналіста», «бандерівця»), здобули статус фактично невмирущих, як в часовому, так і в емоційному плані. Тому в умовах теперішнього часу, на тлі розгортання російської військово-інформаційної агресії проти України, актуальність цього аспекту дослідження видається беззаперечною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Робота пов'язана із темою, над якою працювала кафедра новітньої історії України імені Михайла Грушевського впродовж 2009–2014 рр. – «Громадсько-політична та професійна діяльність української інтелігенції у ХІХ–ХХ ст.» (номер державної реєстрації 0112U004043).

Мета дисертації – визначити характерні особливості заходів та засобів радянського тоталітарного режиму із конструювання та поширення негативного

образу українських націоналістів, їх діяльності у досліджуваний період, з'ясувати рівень цих впливів на формування у суспільстві уявлень про форми протистояння радянській владі в Україні від часу німецько-радянської війни до 1990 року.

Поставлена мета обумовлює завдання **дослідити:**

- стан наукового опрацювання теми, її джерельну базу, основні теоретико-методологічні засади дослідження;

- спільне та відмінне у поширенні пропагандистських тез як в офіційних документах (для обмеженого кола осіб), так і у матеріалах масового поширення (публіцистика, преса, радіо, кінематограф);

- характер та перебіг описів радянською пропагандою безпосередньої діяльності ОУН та УПА післявоєнного періоду;

- розставлення акцентів у антицерковній пропаганді – спрямованій проти УГКЦ та УАПЦ;

- інформаційне протистояння радянського режиму та ненасильницького руху опору у 60–80-ті рр. ХХ ст.;

- найбільш яскраві образи, в яких поставав збірний «український націоналіст» для масового читача/глядача в УРСР;

- вплив пропагандистських чинників на ставлення тогочасних громадян до досліджуваних історичних явищ, кореляцію цього впливу із загальними знаннями людей;

Об'єктом дослідження є український національно-визвольний рух 1944–1989 років у інформаційному просторі Української РСР

Предмет дослідження – відображення всіх проявів цього руху, відповідно до джерела розміщення даних – у таємних документах, публіцистичних, пресових, лекційних, художніх, радіо- та кіноматеріалах, або ж їх альтернативи у вигляді безпосередніх свідчень у приватних розмовах, чи зарубіжних радіопередач; особливості сприйняття жителями цих нав'язуваних владою образів, що ними всіляко заповнювався тодішній інформаційний простір.

Географічні межі визначаються територією УРСР. В окремих випадках їх розширено на радянський простір.

Хронологічні межі дисертації охоплюють проміжок між 1944 та 1989 роком. Нижня межа – зайняття Червоною армією території Правобережної та Західної України на якій уже активно діяла УПА. Верхня межа пов'язана із ослабленням всеосяжного контролю консервативної влади у республіці над поширенням інформації, й остаточним набуттям рухом за незалежність масового та динамічного характеру – що завершилося її здобуттям.

Методологічною основою роботи стали принципи історизму, науковості та об'єктивності. Збір та опрацювання даних для написання роботи містили у собі метод архівної та бібліотечної евристики, аналізу, синтезу й абстрагування, а також історичний та логічний методи. Із методів, котрими послуговується

історична наука, застосовано порівняльно-історичний (компаративний), системний, ретроспективний, проблемно-хронологічний та метод виключення.

Значну увагу приділено синергетичному методу, з огляду на його наголос на багатоваріантності та альтернативності розвитку тих чи інших процесів. Знайшли своє використання методи кількісні та просопографічний – для окреслення масштабів пропагандистських заходів, а також для пошуку та зіставлення біографічних даних як найвідоміших радянських провладних публіцистів, так і тих, хто наважився цій владі кинути виклик. Це стосується й біографічних даних людей – учасників опитувань про дійсний вплив радянської пропаганди у досліджуваній період.

Загалом, перебування цієї теми на перетині декількох спеціальностей (історії, соціології, політології, психології), як і на стику різних наукових напрямків у історичній науці (політичної, повсякденної, усної історії) зумовило застосування міждисциплінарного підходу.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що у ньому *вперше:*

- охарактеризовано таке малодосліджене явище, як радянська інформаційно-пропагандистська діяльність в контексті її протистояння виявам незалежницьких прагнень українців;

- проілюстровано, як змінювалася вся інформація безпосередньо у друкованих матеріалах, на радіо, кіноекранах, а також у сприйнятті громадян, котрі ці дані черпали;

- встановлено співвідношення образу ворога-націоналіста, що конкретно нав'язувався владою, і того образу, котрий формувався у людей внаслідок, або ж паралельно цьому нав'язуванню. Відтак, до наукового обігу було введено матеріали опитувань, інтерв'ю жителів колишньої УРСР, які як безпосередньо стикалися із проявами чи носіями «ворожої ідеології», або навпаки – ніколи не мали такого досвіду.

удосконалено:

- методу дослідження інформаційної політики радянської влади післявоєнного періоду.

Отримали подальший розвиток такі проблеми:

- суспільно-політичні процеси у радянській Україні післявоєнних десятиліть;

- способи протидії інформаційним атакам радянської влади з боку її опонентів.

Практичне значення отриманих результатів. Фактичний матеріал та узагальнення дисертації можуть бути використані при написанні основних та спеціальних курсів з новітньої історії України у вищих навчальних закладах, вдосконаленні посібників з історії України, у системі післядипломної педагогічної освіти. Практичне значення стосується також стереотипних

уявлень, що досі існують в Україні та поза її межами. З огляду на це, постає сприятливе поле для використання підсумків роботи у поглибленні міжрегіонального історичного дискурсу, та у дослідженнях, навчальних програмах з етнопсихології, етносоціології. Актуалізований джерельний масив та його наукова інтерпретація системно унаочнюють основні факти та прийоми пропагандистської діяльності тоталітарної системи, що сприяє розвінчанню стереотипів та ліквідації деформацій історичної пам'яті української нації.

Апробація результатів дослідження. Головні положення дисертації апробовані на наукових конференціях «Волинська трагедія: через історію до порозуміння» (Луцьк, червень 2013); «Український народ у Другій світовій війні. До 70-річчя визволення Києва від німецьких окупантів» (Київ, червень 2013); «Проблеми дослідження українського визвольного руху середини ХХ століття» (Львів, листопад 2014).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 4 статтях наукових видань, включених ДАК Міністерства освіти і науки України до переліку фахових та 1-ї статті в іноземному виданні.

Структура і обсяг дисертації зумовлені її метою, предметом та науковими завданнями і складаються із вступу, п'яти розділів, кожен з яких поділений на параграфи, висновків, списку використаних джерел (477 позицій) та додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 199 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** визначено актуальність теми, об'єкт та предмет дослідження, мету й завдання, географічні та хронологічні межі, методологічну основу, наукову новизну роботи та її практичне значення.

У першому розділі **«Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»** проаналізовано стан наукового опрацювання теми в історичній літературі, розглянуто основні джерела, а також методологічні підходи, застосовані у роботі.

У підрозділі 1.1. **«Історіографія»** констатовано, що тема здебільшого представлена лише дотичною літературою, не будучи у її зразках основним об'єктом дослідження.

Уривчасті згадки про радянську видавничо-пропагандистську діяльність, зокрема, стосовно теми українського націоналізму можна зустріти як у діаспорних істориків минулих років, так і сучасних українських й окремих зарубіжних науковців. Це розвідка О. Оглоблина, статті Р. Голика, А. Атаманенка, В. і В. Шайканів, І. Ковальчука, Я. Антонюка, С. Кобути, І. Патера, а також кандидатська дисертація білоруса С. Демидова, присвячена

історіографії УПА та праця російського дослідника А. Фатєєва про антирелігійну пропаганду в післявоєнному сталінському СРСР.

Дещо ґрунтовнішими видаються монографії В. В'ятровича, Ю. Щура, а надто – комплексний огляд радянських антинаціоналістичних матеріалів у праці Д. Веденеєва та Г. Биструхіна «Меч і тризуб», присвячену спеціальним структурам українського визвольного руху. Авторами узагальнено і перелічено як основні напрямки самих публікацій, котрі містили ці «викриття» (історія українського націоналізму; викриття повстанського руху в цілому, або окремих проявів його діяльності; історія органів державної безпеки, внутрішніх справ, їх боротьби проти ОУН та УПА; дискредитація закордонних центрів українських націоналістів, їхніх зв'язків із спецслужбами іноземних держав; праці, спрямовані проти «реакційних клерикалів» та їх зв'язків із націоналістами), так і практично всі основні узагальнені штампи, що були у цих численних працях присутні.

У підрозділі 1.2. «Джерельна база дослідження» охарактеризовано джерельні матеріали, що містять важливу інформацію стосовно пропагандистської діяльності радянської влади, а також співвідношення ставлення населення до об'єктів цієї діяльності.

Архівні документи представлені фондами Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Львівської області, Державного архіву СБУ та Центрального державного кінофотофоноархіву ім. Г. С. Пшеничного.

Цінним у висвітленні багатьох моментів теми став широкий спектр даних із опублікованих документальних збірників, а саме: «Культурне життя в Україні. Західні землі. 1939–1953», «Політичні протести й інакодумство в Україні (1960–1990)» та «Іноземці про українських політв'язнів». Документальну базу дослідження доповнили й емігрантські видання – «Українська Гельсінкська група 1978–1982. Документи і матеріали», «Українська суспільно-політична думка в 20 столітті», «Українська інтелігенція під судом КГБ». Важливим джерелом є ««Особые папки» Сталіна і Молотова», котре ілюструє, як уявляли національно-визвольну боротьбу українців серед найвищого керівництва СРСР. Потенціал та масштаб заходів радянської влади (в тому числі й пропагандистських) у західних областях України в повоєнні роки допомогли окреслити деякі зі статистичних щорічників «Народне господарство» – котрі зіставлялися як стосовно всієї території УРСР, так і окремих областей.

Варті уваги праці або мемуари І. Геля, Л. Лук'яненка, В. Лісового, С. Глузмана, Б. Гориня, Д. Шумука а також спогади або інтерв'ю вояків УПА, так само як і їх противників. Водночас певну кількість інтерв'ю жителів колишньої УРСР було записано автором дисертації – запитання в основному стосувалися їх безпосереднього ставлення до радянської пропаганди та образу українських націоналістів, що тоді побутував.

Окремо було виділено засекречені відомчі праці, що виходили з-під пера офіцерів республіканського КДБ і вводили до наукового обігу (хоча й закритого) значну кількість матеріалів про український націоналістичний рух.

Значними пластами джерельної інформації стали численні зразки радянської історіографії та публіцистики відповідного спрямування. Це книги Я. Галана, В. Беляєва, Ю. Мельничука, С. Даниленка, Ю. Римаренка, Т. Мигаля та багатьох інших авторів. Працівниками радянських спецслужб, до прикладу, були Клим Дмитрук (К. Гальський), О. Левченко, Віталій Чередниченко (В. Чернявський), В. Цуркан. Наукові установи УРСР представляли Ю. Римаренко, В. Масловський, І. Мигович, В. Євдокименко, О. Поліщук, А. Лихолат, М. Варварцев, В. Трощинський, Є. Камінський, М. Горелов та ін. Відомим було ім'я канадського публіциста українського походження, але прокомуністичної орієнтації П. Кравчука, що видавав свої матеріали під псевдонімом Марко Терлиця. Окремі брошури навіть перекладалися англійською мовою для розповсюдження за межами СРСР. Цікавим відгалуженням стала й низка робіт, де поряд із «українським буржуазним націоналізмом» жорстко таврується і «сіонізм». На антинаціоналістичну тематику в радянський час були написані й непоодинокі дисертації.

Проаналізовано також і радянську пресу – переважно це офіційні заклики до повстанців здаватися – з боку партії, уряду, силових структур, розповіді про діяльність радянських активістів, комсомольців, «ястребків», або ж спогади від їх імені, заклики всебічно посилити боротьбу проти «бандерівців». Часто на сторінках газет зустрічалися і сатиричні «малі фейлетони», котрі висміювали визвольний рух. Як стосовно колишніх підпільників, так і пізніших діячів ненасильницького спротиву траплялися газетні повідомлення, котрі описували судові процеси над ними. Це були видання як республіканського та обласного рівнів («Правда України», «Вільна Україна», «Радянська Україна», «Радянська Волинь», «Прикарпатська правда», «Радянська Буковина»), так і численні районні газети. З'являлися антинаціоналістичні, антирелігійні матеріали і у багатьох періодичних виданнях («Жовтень», «Людина і світ»).

Не позбавлено уваги і художні твори, в яких так чи інакше була присутньою тема національно-визвольного руху («Луна Чорного лісу» Є. Куртяка, «Шепот» П. Загребельного, «Стрибок у легенду» М. Гнидюка та ін.). Вони якщо й відрізнялися від зразків преси та публіцистики, то хіба своєю дещо більшою легкістю до прочитання, зумовленою власне художнім стилем. А традиційно емоційний образ ворога або зберігався незмінним, або міг сприйматися навіть ще гостріше.

Джерела кінематографічного жанру були розмежовані на документальні хроніки пропагандистського характеру та художні фільми. До перших часто належали кіножурнали та кіносюжети, складені за хронологічним принципом (кіножурнал «Радянська Україна», «Похорони (перепоховання радянських партизан)», «Горькое эхо», «Фальшивый нимб», «Суд над оунівцями», «Упирі»

та ін.). Подібно до матеріалів преси, героями-оповідачами чи не завжди були саме найбільш яскраво виражені радянські адепти – ті ж, хто безпосередньо протистояв незалежницькому підпіллю у 1940–1950-ті рр. У дечому схожими були й передачі, записані для радянського радіо (прес-конференції КДБ та Міністерства закордонних справ УРСР про шпигунську діяльність націоналістичних центрів, або виступи очільників республіки на публічних заходах).

Аналізуючи радянські художні фільми («Іванна», «Анничка», «Високий перевал», «Дума про Ковпака», «Государственная граница. За порогом победы», «Багряные берега», «Тревожный месяц вересень»), було зауважено певну неоднозначність зображення націоналістів у різних кінокартинах (як яскраво вираженого, ідеологічного обґрунтованого, так і надто художнього, абстрактного).

Джерельна база дослідження є достатньо розгалуженою та об'ємною для розкриття як механізмів радянської пропаганди, так і рівня її впливів на суспільство.

У підрозділі 1.3. *«Методологія дослідження»* перелічено методи та наукові підходи, застосовані в роботі, а також окреслено понятійно-термінологічний апарат, елементи якого позначають як тему, так і структуру дослідження.

Під визначенням український національно-визвольний рух зазначеного періоду розуміємо будь-які дії, що своїм вістрям були спрямовані на досягнення національної незалежності України. Що ж стосується Організації українських націоналістів, то у роботі мається на увазі саме її «бандерівська» гілка (за винятком тих, де назва іншої фракції вказана безпосередньо). Те ж саме й у випадку з УПА – йдеться про збройну формацію, що була створена навесні 1943 р. з ініціативи ОУН(Б) і продовжувала організовану боротьбу до середини 1950-х рр. Рух пізнішого періоду, за яким в історіографії закріпилася назва дисидентського, заслуговує на ширше означення – ненасильницький визвольний рух. Адже власне дисидентство із притаманними йому способами діяльності, чи моделями поведінки займало лише свою певну нішу у цьому більш загальному процесі.

За допомогою порівняльно-історичного, системного, ретроспективного та критично-аналітичного методів предмет дослідження було розглянуто в контексті тих чи інших загальних особливостей досліджуваних історичних періодів. Адже без встановлення чіткого взаємозв'язку з тими політичними процесами, що тоді відбувалися, безумовно чинячи вплив й на інші сфери життєдіяльності, це було б вельми проблематично. Свою визначальність не втрачає і принцип історизму – дотримання своєрідної дистанції між поглядом сучасного дослідника і умовами, реаліями та мотивами, із яких виходили люди того часу у своїх діях, реакціях на різноманітні явища, інформаційні посилення. Кількісні ж методи було застосовано для безпосереднього встановлення числа

тиражів радянських історичних праць, публіцистики, кількості зразків преси, продукції кінематографу, виявлення частки лекцій антинаціоналістичної тематики в контексті окремих заходів радянської влади. Це ж саме стосувалося і кількості запитань, що ставили на відкритих лекціях жителі УРСР – про «бандерівців», чи опозиціонерів пізнішого часу.

Відповідно було акцентовано й на ще одному методі – психолого-аксіологічному. Бо навіть докладний опис потужностей пропагандистської машини сам по собі не дає можливості визначити мотивацію людей до сприйняття і трансформації штампів агітпропу у свої власні цінності, або ж навпаки – відкидання цих штампів. Неодноразово можна було підмітити, що практично одна і та ж пропагандистська інформація могла викликати у різних осіб як прогнозовану ворожість до націоналізму, так і навпаки – критичність до самої радянської влади.

У другому розділі **«Форми і методи діяльності українського визвольного руху (1944–1989 років)»** проведено їх огляд, адже всі вони піддавалися більшому чи меншому перекручуванню, а то й повному нівелюванню у радянський період. І навпаки – культивувалося абсолютно гіпертрофоване подання тих факторів в існуванні визвольного руху, котрі мали далеко не визначальний характер.

У підрозділі 2.1. *«Збройний рух 1940–50-х рр.»* зроблено наголос на аналізі виправданості та обґрунтованості цього означення – масовості. Поряд із цим розвінчано ненауковий термін «ОУН-УПА», що подекуди й досі побутує.

Оскільки стосунки ОУН та УПА із Німеччиною у першу чергу піддавалися та піддаються різноманітним спекуляціям, проаналізовано основні факти як їхньої співпраці, так і протиборства. В той час, як контакти українських націоналістів з німцями подавалися радянською стороною як виключне прислужництво, то масштабна партизанська боротьба УПА проти цих окупантів не визнавалася і замовчувалася узагалі. Це у той час, як свідчення про масштабність тієї боротьби окрім власних документів українських повстанців, містяться у звітах усіх їх основних противників – німецького командування, польського підпілля, радянських партизанів.

Можна ствердити, що збройний рух опору комуністичному режимові був дійсно масовим. За переписом населення 1931 р. у передвоєнній Польщі етнічні українці налічували близько 6 млн осіб – в той час, як післявоєнним репресіям було піддано близько півмільйона чоловік. Протягом 1944–1952 років лише загинуло коло 155 тис. учасників спротиву, вивезено у віддалені райони Радянського Союзу близько 200 тис., заарештовано понад 100 тис. людей.

Навіть у 1972 р. органи КДБ фіксували проживання лише на території УРСР відповідно 132 тис. колишніх членів ОУН та УПА та 75 тис. у 1981 р. За деякими даними, через бойовий склад УПА за роки протистояння пройшло від 100 до 300 тис. осіб. Для згаданих 6 мільйонів українців – це справді велика цифра.

У підрозділі 2.2. «Ненасильницька визвольна та опозиційна діяльність» розглянуто виникнення нових форм і тактик у національному русі.

Зосередившись на власне шістдесятництві, а згодом – дисидентстві, його було позначено як стихійний рух здебільшого творчої молоді. Тобто такий рух, що не створював у своїй діяльності політичних організаційних структур. Починаючись як культурництво, він трансформовувався, щоразу долаючи ті жорсткі бар'єри, що були у тодішньому тоталітарному суспільстві встановлені.

Це не стосується ще одного важливого і порівняно маловідомого сегменту визвольного руху цього періоду. Йдеться про так звані «проміжні групи», що почали утворюватись з першої половини 1950-х років на базі молодих прихильників націоналістичного підпілля та його колишніх учасників. Їхню діяльність можна кваліфікувати як ненасильницький опір радянському режиму. Тож очевидним є те, що жоден із відомих термінів («дисидентство», «інакодумство», «шістдесятництво», «націоналістична діяльність») не може відобразити всю повноту явища українського руху спротиву після завершення збройної фази боротьби. Відтак було обрано дещо ширшу дефініцію.

У третьому розділі **«Механізми функціонування тоталітарного інформаційного простору в УРСР»** проаналізовано документи найвищих органів радянської влади, а також засоби масової інформації того часу.

У підрозділі 3.1. *«Зародження пропагандистських тез в офіційних радянських документах, публічних виступах компартійних функціонерів»* зазначено, що пропагандистські положення у такого роду матеріалах варто розділяти на ті, котрі спрямовувалися на масового «споживача» – і ті, коло доступу до яких було досить обмеженим.

У середині 1940-х рр. саме радянські документи, а згодом і пропагандистська машина активно стала використовувати термін «українсько-німецькі націоналісти». Вживання іншого знакового терміна – «бандит» – стосовно повстанців та підпільників було ідентичним як у радянських, так і у німецьких документах.

Уже 12 січня 1944 року, одразу після особистого прибуття у Сарни, одне з найшвидше взятих червоною армією міст Західної України, перший секретар ЦК КП(б)У М. Хрущов підписав звернення «До населення тимчасово окупованих районів України» (спільно з головою президії Верховної Ради УРСР М. Гречухою і головою Ради народних комісарів Л. Корнійцем). Окрім іншого, у ньому йшлося: «Ваш ворог – не тільки німецькі розбійники. Ваш ворог – згряя німецько-українських націоналістів». 27 вересня 1944 р. вийшла постанова ЦК ВКП(б) «Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР». Ще через кілька місяців, 22 грудня з'являється схожий документ – «Про заходи допомоги західним областям УРСР у справі поліпшення масово-політичної і культурно-просвітницької роботи». Ці постанови багато в чому визначали схему організації пропагандистсько-ідеологічної роботи серед населення.

З іншого боку, можна констатувати, що навіть деякі тези, котрі траплялися в офіційних радянських документах (особливо у документальних збірниках чи закритих лекціях КДБ) навряд чи узагалі могли б бути застосованими у «класичній» радянській пропаганді – розрахованій на масового читача.

У підрозділі 3.2. *«Відділи агітації та пропаганди при партійних органах. Радянська публіцистика, преса, радіо та телебачення»* акцентовано на кількісних показниках і масштабі пропагандистських заходів тоталітарної влади. Було з'ясовано число відправлених до Західної України спеціалістів різних напрямків, агітколективів, що існували як у Львові, так і по районах, селах, відповідно ж – агітаторів. Безпосередньо у місті Львові станом на кінець 1945 р. було створено 246 агітколективів, котрі об'єднували у своїх рядах близько 5 тисяч агітаторів. А, до прикладу, у Маневицькому та Порицькому районах Волині восени 1945 р. налічувалось 193 та 297 агітаторів відповідно. В межах же одного села могло агітувати до десятка осіб. У центрі ж Львова вже у той час функціонував й окремий будинок партійної пропаганди. До міста прибували також і агітпоїзди, що мали у своєму складі бібліотеки, друкарні, радіовузли.

Швидко розширювалися і радіомережі. Так, у районному центрі Підволочиськ у червні 1946 р. вже налічувалось 150 радіоточок, а ще 100 планувалося встановити протягом цього ж року. Більш загальна статистика наведена стосовно тодішньої Дрогобицької області – і згідно з нею кількість радіоточок у 1946 р. становила близько 6 тисяч (радіоприймачів лише 900). Та вже у 1950-му це число суттєво збільшилось – до 16,3 та 3,7 тис. відповідно. Більш ніж подвоїлась за ці роки також кількість кіноустановок в області – із 54 до 163.

Що ж до обсягів друкованої продукції, то станом на 1950 р., наприклад, у Дрогобицькій області вони налічували за разовим тиражем більш ніж 108 тис. екземплярів при 53-х найменуваннях видань. Значними були тиражі пропагандистських матеріалів й книжкового формату. Досить рідко накладки були меншими за десять тисяч. До прикладу, знакова доповідь Д. Мануїльського «Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини», окрім того, що масово публікувалася у пресі, була двічі видана окремою брошурою з проміжком всього рік (20 та 75 тис. екземплярів відповідно). А окремі праці Я. Галана та В. Беляєва мали понад 100-тисячні, або й понад 300-тисячні тиражі.

Значну увагу приділено кінофікації західних областей. Повідомлялося, що на початок червня 1945 р. тут працювало уже 205 кіноустановок, а повністю кінофікованими називали всі районні центри Львівської, Дрогобицької, Чернівецької, Станіславської та Рівненської областей. Кількість глядачів, котрих прийняли ці кінотеатри, оцінювалася у 3 мільйони осіб. Будівництво нових кінотеатрів входило у першочергові плани радянської влади серед усіх

новобудов на чергові п'ятирічки ще у 1940-х рр. А фільми на антинаціоналістичну тематику демонструвалися навіть у сибірських таборах, зокрема, Норильська самим засудженим воякам УПА – з метою їх «перевиховання».

Відзначено й лекції, тематичні вечори на антинаціоналістичну тематику (в тому числі й за участі чільних діячів – Д. Мануїльського, М. Хрущова, В. Щербицького) а також кампанії, пов'язані із судовими процесами над колишніми оунівцями. Все це, звісно, масово публікувалося у радянській пресі різних рівнів, а також транслиювалося по радіо.

У четвертому розділі **«Основні аспекти висвітлення діяльності українських незалежницьких організацій»** встановлено, на чому радянська пропаганда зупинялася найчастіше та найбільш обширно.

У підрозділі 4.1. *«ОУН та УПА у радянській історичній науці, публіцистиці, художній літературі та кіномистецтві»* констатовано, що зміст радянських пропагандистських матеріалів був зумовлений політичними цілями й завданнями комуністичного режиму, що в свою чергу, визначало всю діяльність їх авторів. Мета написання чи цільового спрямування визначалася і декларувалася відкрито в описах на перших сторінках самих праць.

Однією з важливих сторін діяльності радянської пропагандивної машини було намагання поширити вигідний керівництву СРСР образ українських націоналістів серед громадськості західних держав, на території яких діяли українські націоналістичні центри. Проти цих центрів широко проводилися також різноманітні кампанії провокаційного характеру.

Із багатьох тем, що виділялись у радянський час під час висвітлення діяльності націоналістичного руху та УПА, головною, безперечно, була тема співпраці із гітлерівською Німеччиною. Як наслідок, теза про цю співпрацю стала вже в часи незалежності України центральною у кампанії проти визнання УПА воюючою стороною у Другій світовій війні. Перебування ж численних учасників ОУН та окремих чільних її керівників у німецькому ув'язненні під час війни, зокрема, в концтаборах, радянською пропагандою по-блюзнірському висміювалося.

Специфічним є опис офіційною історіографією соціального складу українських націоналістичних формувань, зокрема УПА. Побутувало, наприклад, доволі двоїсте твердження, що керівники націоналістів – німецькі агенти, куркулі, поліцаї, але частина рядових учасників цих націоналістичних формувань таки щиро бажає вести боротьбу з гітлерівцями.

Оцінюючи весь спектр тем, чи деталей, через які радянською пропагандою дискредитувався український націоналізм та національно-визвольний рух, можна ствердити, що був він достатньо широким. Чи не до кожного аспекту діяльності опонентів намагалися підібрати такий набір фактів та квазілогічних прийомів, що міцно б закріплював ті, чи інші речі у виконанні націоналістів, як «злочинні», або «запроданські» – натомість максимально

виключаючи можливість об'єктивно оцінити наведені події та явища. Втім, із цими завданнями, зазначимо, радянські автори та кінематографісти не завжди справлялися зразково.

У підрозділі 4.2. *«Критика діяльності УГКЦ та УАПЦ»* визначено головні мотиви у розгортанні антицерковної пропагандистської діяльності влади, а також зібрано її основні меседжі.

Особливість греко-католицької церкви полягала у тому, що вона виявилася по суті єдиною непідконтрольною радянській владі структурою, котра розцінювалася, як потенційна легальна опозиція. В той час, як основним змістом радянського тоталітарного режиму було прагнення до всебічного контролю над усіма сферами життя і діяльності власних громадян.

Іншою церковною конфесією, чия діяльність потрапила у «немилість» до влади і, відповідно, на сторінки різноманітних пропагандистських матеріалів, була відновлена під час німецької окупації Українська автокефальна православна церква.

Конкретними прикладами проілюстровано, як пропагандистська робота поєднувалася із роботою радянських спецслужб. Суттєве місце у цій дискредитації було відведено персонам найвищих ієрархів цих церков, зокрема, митрополита А. Шептицького.

Основними закидами на адресу обох конфесій були: прислужництво німецькій окупаційній владі (у випадку УГКЦ, окрім іншого – допомога у створенні дивізії Галичина), рівно ж як і співпраця з українським визвольним рухом.

У підрозділі 4.3. *«Інформаційне протистояння радянського режиму із ненасильницьким визвольним та опозиційним рухом»* описано різноманітні заходи та засоби, що радянською владою використовувалися в інформаційному плані. Адже маючи в особі цих людей такого опонента, який часто діє відкрито (не боячись звертатися із критикою та пропозиціями навіть до найвищих органів влади), радянське керівництво змушене було шукати цілий комплекс таких дій.

Головне, над чим радянська влада наполегливо працювала всі ці кілька десятиліть протистояння з носіями інших поглядів – це вимога визнати їх помилковість, а також публічно засудити свою опозиційну діяльність. А якщо простіше – «покаятись» перед радянською владою. І, відповідно, відмови це робити, інші проколи режиму ставали дошкульними інформаційними ударами і на внутрішній, і на міжнародній арені.

Це замкнене коло, у яке потрапив СРСР у протистоянні як і з внутрішніми інакодумцями, так і з зовнішнім світом, згодом таки розірвалося. Адже всю зовнішню показну могутність цього державного утворення (в тому числі, в ідеологічному, інформаційному планах) компенсувало кричущих масштабів лицемірство, що само по собі свідчило про неспроможність конвертувати весь цей потужний ресурс у бажаний результат.

У п'ятому розділі «**Образ українського націоналіста**» деталізовано найстійкіші та найбільш промовисті штампи й художні прийоми, продуковані пропагандою, так само як і особливості їх сприйняття суспільством.

У підрозділі 5.1. «*Форми та методи його створення*» звернено увагу на те, що проектуючи сукупність уявлень про український націоналізм та його послідовників, влада застосовувала безліч умовно-смыслових номінацій. А стійкий образ «націоналіста-бандерівця», що таким чином конструювався повинен був некритично і пасивно сприйматися пересічною людиною.

Поміж інших прийомів, одним із найяскравіших було часте і дуже насичене використання зооморфізмів, або ж анімалізмів – назв із тваринного світу, вжитих для характеристики людей чи явищ у переносному значенні. Це значення реалізувалося у формі усталених фраз, чи словосполучень. А їх у радянських виданнях був величезний набір, у якому противники комуністичної влади – це вовкулаки, плазуни, вампіри, оси, змії, круки, кальмари та ін. Мали місце також інші численні метафори, глузливі українські приказки, або ж навіть асоціативно підібрані цитати відомих українських поетів. Особливо в'їдливо позначалися символи визвольного руху, його гасла та основна стратегічна мета. Це ж стосувалося і лідерів руху.

У підрозділі 5.2. «*Особливості сприйняття образу суспільством радянської України*» наголошено, що сам огляд нагромадження усіх цих пропагандистських пластів у тогочасному інформаційному просторі не дає відповіді на питання – яким же був зворотній процес, як населення УРСР (особливо поза межами західних областей) сприймало зазначену інформацію.

Було зроблено спробу дослідити, наскільки безальтернативною ця пропаганда була, наскільки захоплювала собою свідомість пересічного жителя – для формування ним власного ставлення до тих чи інших історичних подій. Інакше кажучи – як у цьому плані інформація власне пропагандистського походження корелювала з іншою, відмінною від неї.

Результати дослідження узагальнено у **висновках**:

1. Огляд опублікованої наукової літератури засвідчив, що тема дисертаційного дослідження не знайшла комплексного та глибокого висвітлення в історіографії. У наявних працях ця тема заторкується лише фрагментарно. Джерельні матеріали, які відмінні за характером та способом створення, з різним ступенем документальної достовірності, історичної цінності, у цілому доповнюють одне одного та дозволяють з науковою неупередженістю підійти до аналізу теми дисертації.

2. У суспільно-політичному житті України у перші повоєнні роки діяв масовий рух опору. Він розгорнувся переважно у західному регіоні та спрямовувався проти відновлення радянського тоталітарного режиму. Керівництво національно-визвольним рухом здійснювала Українська головна визвольна рада (що проголосила себе верховним органом боротьби за незалежність), маючи значну збройну силу – Українську повстанську армію.

Лише за офіційними радянськими даними, упродовж 1944–1952 рр. у західних областях України репресіям піддано до 500 тис. осіб, у тому числі заарештовано понад 134 тис., вбито більш як 153 тис., вислано за межі УРСР близько 200 тис. осіб.

Згодом рух набув ненасильницьких форм спротиву. Створювалися підпільні організації, а водночас із цим розгорнулася й цілком легальна діяльність переважно молодого покоління інтелігенції, критично налаштованого до влади. Стосовно як одних, так і інших середовищ спротиву комуністичний режим застосовував різноманітні заходи репресивного характеру – від погроз і побиттів до засудження на тривалі терміни у в'язницях, заслання у місця спецпоселення, примусового психіатричного лікування, а то й убивств. Часто все це супроводжувалося й інформаційно-провокативними кампаніями.

3. Компартійна влада розгорнула численні агітаційно-пропагандистські акції, спрямовані на розкол, знесення та дискредитацію українського визвольного руху. Буквально одразу з перших днів вступу Червоної армії на терени активних дій УПА у 1944 р. потужно почав працювати радянський агітаційно-пропагандистський апарат. Моментально на нові місця праці викликалися працівники газет та інших засобів впливу на публічне поле – багатьма фронтами (не в останню чергу й ідеологічним) розгорталася безкомпромісна боротьба із українським націоналізмом. До процесу дифамації «українського буржуазного націоналізму» (як всередині країни, так і за кордоном) під тиском залучали відомих діячів того часу, зокрема М. Новиченка, М. Возняка, М. Бажана, М. Рудницького, І. Крип'якевича, Ірину Вільде, С. Стефаника та ін. З цією ж метою в західні області організували приїзд М. Рильського, В. Сосюри, Остапа Вишні та інших відомих діячів культури. Працювали тисячі лекторів, пропагандистів, агітаторів.

4. Преса, радіо, телебачення, кінематограф перебували у повній залежності від партійних структур. Посади керівників редакцій газет, журналів, видавництв, телерадіостанцій займали представники партійних органів. До основної номенклатури обкомів компартії України належали посади начальників обласних управлінь преси та облуправлінь з охорони державних таємниць у пресі, редакторів та заступників редакторів обласних та районних газет, відповідальних секретарів, завідуючих відділами пропаганди та агітації, завідуючих відділами партійного життя газет. В агітаційно-пропагандистській роботі проти самостійницького руху владний режим широко використовував не тільки газети, але й радіо та телебачення. На початку 1960-х років лише в західних областях УРСР виходило 62 обласні, міські, міжрайонні та районні газети. Їхній разовий тираж сягав 1 млн 59 тис. примірників. Десять газетних і книжкових видавництв щорічно випускали майже 800 назв книг і брошур тиражем близько 5 млн примірників. На території західного регіону працювало два радіокомітети (Львівський і Закарпатський), п'ять обласних редакцій

радіомовлення, п'ять радіостанцій. Діяло 2 телецентри з програмними студіями і 453 радіовузли.

5. Стандартними та перманентно повторюваними були головні закиди на адресу сил спротиву радянському режимові. Описуючи зародження збройних сил українських незалежників виключно як задум і дію німецьких структур, автори комуністичної доби повністю відкидали будь-яку суб'єктність визвольного руху. Для такої дискредитації перш за все винайшли означення «українсько-німецькі націоналісти». Подібними пропагандистськими означеннями («бандити», «бандпосібники») партійно-державне керівництво УРСР прагнуло посіяти недовіру населення до ОУН та УПА.

Інтерпретували радянські пропагандистські джерела й таку ключову в плані ідеологічного зіткнення тему, як незалежність, суверенітет України, що була чіткою та стратегічно кінцевою метою зусібч критикованих націоналістів. І найважливішим моментом цього відображення було те, що радянська інформаційна машина так і не наважилась прямо відкидати саме формулювання, поняття незалежності для України. Воно всіляко висміювалося, пересмикувалося, нівелювалося, та все ж – ніколи не стверджувалося, що Україна взагалі не прагнула, чи не може мати незалежності в принципі. Однак тією державністю, за безальтернативним твердженням, могла бути, звісно ж, лишень державність радянська. Відтак, те, за що боролися опоненти радянської влади окреслювалось зворотним – залежністю.

6. У 1946 р. ліквідовано Греко-католицьку церкву в Галичині, у 1949 р. – у Закарпатті. Відбулися арешти церковних ієрархів. Безперервний потік радянської пропаганди проти неї свідчив про те, що навіть у своєму підпільному статусі вона десятиліттями непокоїла атеїстичну владу. Стосувався він також і Української автокефальної православної церкви. Описи «зрадницької» діяльності цих церков (переважно під час війни), розгорталися часто паралельно або переплетено. Головним лейтмотивом закидів, була співпраця їх священнослужителів із німецькою окупаційною владою та українським націоналістичним рухом.

7. За своїми специфічними сценаріями відбувалися й пропагандистсько-інформаційні заходи проти ненасильницького визвольного руху (котрий оформився у 1960-х рр.) під час та у контексті протистояння із ним самим. У цьому контексті можемо навпаки – ствердити те, що на фоні своєї показної потужності владна машина часто виявлялася безпорадною у гонитві за повною нейтралізацією вільного слова навіть усередині країни. Спроби влади силовими та пропагандистськими методами зупинити та скомпрометувати його учасників не дали бажаних результатів, навпаки, надали йому певною мірою більш радикального характеру.

8. Збірний образ націоналістів був конструйований і розповсюджуваний у формі дуже стійких висловів та словосполучень, часто із застосуванням великої кількості художніх засобів. Ними прагнули позначити практично все, що було

пов'язане із визвольним рухом українців – символи, стратегічні цілі, біографії чільних діячів, перебіг протистояння із радянською владою, та навіть банальний зовнішній вигляд та манеру поведінки.

9. Встановлено, що люди розмежовували образ, нав'язуваний власне пропагандою, та більш об'ємне окреслення «бандерівця», чи «націоналіста», котре вони намагалися скласти об'єктивно для себе. Жителі ж, які альтернативними даними не володіли, цілком очікувано сходилися на твердженні «як нам говорили, так у цілому ми й думали», хоча за мірою знайомства із якимись фактами зізнавалися, що й погляди їх зазнавали змін. Що ж стосується ставлення конкретно до політв'язнів 1960–1980-х років, то переважно респонденти зазначали, що слабо орієнтувалися у їх діяльності, або ж оцінювали їх особистості та опозиційну діяльність позитивно – тому пропаганда влади у цьому плані ідентифікувалася опитаними, як джерело вельми неправдиве.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ковалевич Т. Формування радянською пропагандою негативного образу українського націоналіста / Т. Ковалевич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 22. Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи / гол. редколегії Микола Литвин. – Львів, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – С. 249–254.

2. Ковалевич Т. Українсько-польський конфлікт на Волині в радянських документах 1943–1944 років / Т. Ковалевич // Волинська трагедія: через історію до порозуміння: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Луцьк, 19–20 червня 2015 року / уклад. Анатолій Шваб. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – С. 78–86.

3. Ковалевич Т. Особливості висвітлення радянськими документальними джерелами спротиву Української повстанської армії сталінському режимові у 1944–1949 роках / Т. Ковалевич // Український народ Другій світовій війні. До 70-річчя визволення Києва від німецьких окупантів. Зб. наук. праць / Відповід. редактор П. М. Чернега. – Київ, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 62–74.

4. Ковалевич Т. Вооруженная борьба украинцев за независимость в 1944–1960 годах: формы, методы, основные моменты восприятия этого явления / Т. Ковалевич // *Legea și viața. Revistă științifico-practică* / Redactor-șef L. Arsene. – Nr. 11/2 (275), Chișinău, 2014 – С. 57–62.

5. Ковалевич Т. Повоєнна пропаганда проти Греко-католицької церкви в УРСР та роль у цьому процесі органів державної безпеки / Т. Ковалевич // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім.

Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 1. – Ч. 3. – С. 41–48.

АНОТАЦІЯ

Ковалевич Т. В. Український національно-визвольний рух 1944-1989 рр. у інформаційному просторі Української РСР. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2016.

У дисертації охарактеризовано відображення українського національно-визвольного руху в інформаційному просторі Української РСР. Дослідження базується на репрезентативній джерельній базі, структура побудована за хронологічно-тематичним принципом.

Визначено інструменти, що застосовувалися радянською владою для формування негативного образу Української повстанської армії та збройного підпілля, греко-католицької, автокефальної церков, а також представників ненасильницького спротиву серед широких верств громадськості. У цьому контексті з'ясовано, що основні зусилля радянських органів держбезпеки полягали не тільки у безпосередніх оперативних заходах, а й у саме «викривальній» публіцистично-пропагандистській діяльності.

Проаналізовано ставлення населення УРСР до явища визвольного руху 1940–80-х рр. Оскільки одним із основних джерел конструювання усталеного образу цього руху є радянська пропаганда, деталізовано, наскільки безальтернативною ця пропаганда була, якою мірою впливала на свідомість пересічного жителя – для подальшого формування ним власної оцінки тих чи інших історичних подій.

Ключові слова: ОУН, УПА, націоналістичне підпілля, ненасильницький спротив, КДБ, радянська пропаганда, самвидав.

АННОТАЦИЯ

Ковалевич Т. В. Украинское национально-освободительное движение 1944-1989 гг. в информационном пространстве Украинской ССР. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2016.

В диссертации охарактеризовано отображение украинского-национально-освободительного движения в информационном пространстве Украинской ССР. Исследование базируется на репрезентативной базе источников, структура построена по хронологическо-тематическому принципу.

Определены инструменты, которые применялись советской властью для формирования негативного образа Украинской повстанческой армии и вооруженного подполья, Украинской греко-католической, автокефальной церкви, а также представителей ненасильственного сопротивления среди широких слоев общественности. В этом контексте выяснено, что основные усилия советских органов госбезопасности заключались не только в непосредственных оперативных мероприятиях, но и именно «обличительной» публицистическо-пропагандистской деятельности.

Проанализировано отношение населения УССР к явлению освободительного движения 1940–80-х гг. Поскольку одним из основных источников конструирования устоявшегося образа этого движения является советская пропаганда, детализировано, насколько безальтернативной эта пропаганда была, какой мерой влияла на сознание рядового жителя – для дальнейшего формирования им собственной оценки тех или иных исторических событий.

Ключевые слова: ОУН, УПА, националистическое подполье, ненасильственное сопротивление, КГБ, советская пропаганда, самиздат.

ANNOTATION

Kovalevych T. V. Ukrainian national-liberation movement of 1944-1989 in the information space of Ukrainian SSR. – Submitted as a Manuscript.

Dissertation for the academic degree of candidate of Sciences in History, specialty 07.00.01 – history of Ukraine. – Ivan Franco Lviv National University, Lviv, 2016.

The dissertation characterizes an image of Ukrainian national-liberation movement of 1944–1989 in the information space of Ukrainian SSR. The research is based on a representative source basis, the structure built on the chronologically and thematically principle.

The thesis examines some issues on the activities of Ukrainian nationalists in war and postwar periods through the course of informational confrontation with their main enemies. Also right next to the main theses that were asserted here some little-known moments from the history of the liberation movement in Ukraine of the twentieth century were mentioned.

It was determined the tools that were used by the Soviet authorities to form a negative image of the Ukrainian insurgent army and armed underground, the Ukrainian Greek Catholic and Autocephalous Churches among the general public. In that context was found, that the efforts of the Soviet security organs consisted not only of direct operational measures but also the «accusatory» journalistic advocacy.

Describing the birth of independents armed forces only as an action plan of Nazi Germany institutions, the authors of the Communist era completely rejected any subjectivity of the Ukrainian liberation movement. For such defamation they primarily invented definition «Ukrainian-German nationalists». Party-state leadership of the Soviet Ukraine sought to sow distrust of the population to the OUN and UPA by the similar terms – «thugs» or «bandits», «thugs assistants» However emphasizes the considerable ambiguity and inconsistency of reporting, that the example of different documents and propagandist materials are quite noticeable.

Outlined is a set of measures and mechanisms (from official speeches of functionaries to the means of printed word and visual images) by which the Soviets waged incessant fight against the Ukrainian nationalism. The dissertation mentions separately the techniques aimed at weakening and ultimately destroying the opposing community of dissentients. Attention is also paid to the attempts of dissidents to resist this in every way, namely the general denigration of the movement in front of their fellow citizens as well as in front of the international community.

In the dissertation were analyzed the attitude of society of UkrSSR to the phenomena of liberation movement of 1940s–80s. Since one of the fundamental sources of creating the stable picture of that movement is the soviet propaganda, have been detailed how choiceless this propaganda was and how it grabbed consciousness of an ordinary resident for his further formation of his own opinion towards certain historical events.

Key words: OUN, UPA, nationalist underground, non-violent resistance, KGB, soviet propaganda, samvydav (samizdat).

Підписано до друку 14.09.2016. Папір ксероксний
Формат 64x90/16 Друк різнограф. Гарнітура «Times»
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100. Зам № 69

Друк ПП «Арал»
Свідоцтво: серія А01 № 201230 від 18.06.2007р.
Державна реєстрація 9.09.1998р.

79026 м. Львів, вул. Козельницька, 4
тел. 050 3716280